

Бақыт Әсембаева

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті журналистика факультетінің аға оқытушысы

Автор статьи всесторонне рассматривает научно-исследовательские особенности деятельности выдающегося ученого А.Х. Маргулана. А также подчеркивает важность возобновления работы научных школ в системе современной науки.

The author of article comprehensively considers research features of activity of outstanding scientist A.H.Margulana. And also underlines importance, in system of a modern science, renewal of work of schools of thought.

ҒЫЛЫМУ МЕКТЕПТЕР – ҒЫЛЫМУ– ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ БАСТАУ КӨЗІ

Ұлтымыздың аяулы азаматы, қазақ топырағында этнография, әдебиеттану, археология, архитектура, тарих, түркология, шығыстану, ориенталистика, өнер, қол өнер ғылымдарының терең жая дамып, өркендеуіне ұйтқы болып, қыруар еңбек сіңірген Қазақ ССР Ғылым академиясының ірге тасын қалаушылардың бірі, академик Әлкей Хақанұлы Марғұланнның еңбектері жас ұрпақ үшін өлшеусіз рухани қазына. Ғұлама ғалым халық ауыз әдебиеті үлгілерінен бастап, әл-Фараби, Абу-Ғали-Сина, Бабур-нама, Оғыз-нама, Қорқыт, Көроғлы, Асан қайғы, Шәлкез, Мұхамет Хайдардан бастап, Шоқан Уәлихановқа дейін сала-саласымен зерттеп, олар жөнінде бұрын ғылымға мәлім болып келмеген жаңалықтарды анықтады.

«Адамдар тарихын ұмыту, өткен мұраны бағаламау – мәдениетсіздіктің белгісі. Бірақ қайсыбір мәселені болмасын жеке-жеке бөлшектемей, тұтас алып, жан-жақты зерттеу керек»,

- деп (1) ғалым ғылыми зерттеуге аса үлкен мән береді. Шындығында, қазіргі уақытта, жастардың ғылыми жаңалық ашуға деген ұмтылыстары бәсең. Сол себепті де ғылыми мектептердің жұмысын жандандырған абзал. Кеңес дәуірі кезіндегі ғылыми мектептер жастарға нақты ғылыми бағыт-бағдар беріп, соның нәтижесінде ғылым белгілі бір даму жолына түсті. Мұндай мектептердің басында тұрған Ғылым академиясының тұңғыш басшысы болған академик Қаныш Имантайұлы Сәтбаев болды. Академик негізін қалаған металлологиялық мектеп бүкіл әлемге әйгіленді.

Ғалым Әлкей Хақанұлы да жастардың оқып, білім алуына үнемі назар аударып, осы бағытта баспасөз бетінде өзінің ой-пікірлерін айтудан, жастарға ақыл-кеңес беруден ешқашан жалыққан емес. Осындай мақаласының бірі «Ел кәдесіне жарау - парыз» деп аталады. «Менің өз пікірім бойынша ғалым болу үшін бейімділік қажет. Сонан соң талап, тәрбие керек. Бұл ретте ұстаз әсері күшті дер едім. Жас кезімде Семейде Сәтпаевтан, Сироткиннен, Винокуровтан дәріс тыңдадым. Ленинградта Шығыстану институты мен университетте оқып жүрген кезімде Ольденбург, Бакланов, Боске сияқты әрі археолог, әрі өнер зерттеушілерінен, Бартольд, Мещанинов сияқты ғұлама ғалымдардан білім алдым. Олар менің ғылым жолыма түсуіме көп әсер етті, жол ашты. Жақсы ұстаз бен жақсы шәкірт домбыраның қос ішегіндей үндесіп кетеді. Сондықтан шәкірт таңдау да оңай емес. Өз басым Кемал Ақышев, Карл Байпақов, Хасан Алпысбаев, Рамазан Сүлейменов, Мәлікайдар Асылбеков, Сәбетқазы Ақатаев сияқты шәкірттеріме ризамын. Олардың талмай ізденуі қуантады», - (2) деп ғалым өзінің ғылым жолына қалай түскенін және шәкірттері туралы мақтанышпен айтады. Міне, осылайша Ә.Х. Марғұланның ғылыми мектебінен сусындаған ғалымдар қаншама... 1938 жылы Алматыда СССР Ғылым академиясының бөлімшесі ашылып, Әлкей Хақанұлы жас білгір ғалым ретінде елге шақырылады. Осы кезден бастап, ғалым тарихтың, археологияның, этнографияның түбегейлі проблемаларын күн тәртібіне қойып, мәдениет, өнер мәселесін, халықтың рухани тіршілігін жете зерттеуді биік сатыға жеткізуді, оларға қамқорлық жасауды мақсат етіп қояды. Әлкей Хақанұлы бастаған Орталық Қазақстан экспедициясы 40 жыл бойы қазақ даласында зерттеушілік жұмыстарын атқарды. Ғылыми зерттеу жұмыстарын табанды жүргізудің нәтижесінде «Орталық Қазақстандағы Беғазы-Дәндібай мәдениеті» атты ғылыми еңбегі жарық көрді.

Бұл қазақ ғылымындағы маңызы үлкен жаңалық болды. Ғалым қазақ жерінде көне мәдениеттің болғандығын дәлелдеп берді. «Орталық Қазақстан – қола дәуірінің шұрайлы мәдениетінің орталығы. Онда ең алғашқы архитектура өнері үлгісіне жататын – зәулім қапқа тастан, граниттен салынған құрылыстар бар. Беғазы, Бұғылы, Саңғыру (Атасу өзені жағасында), Ақсу-Аюлы, Ұлытауда Айбасдарасы – осының бәрі ежелгі цивилизацияның, ең алғашқы архитектураның ғажайып белгілері» (3) деп өзінің газетке берген сұхбатында Беғазы-Дәндібай мәдениеті жөнінде түсінік береді. Және де Әлкей Хақанұлының ғылыми-зерттеу жүргізудегі ерекшелігі - бірнеше ғылымдарды қатар алып, кешенді зерттеу жүргізе білуі. Археологиялық зерттеулердің нәтижесінде, қазақтың тарихын, мәдениетін, өнерін, ауыз әдебиетін қатарластыра зерттеді. Соның нәтижесінде осы ғылым салалары бойынша теңдесі жоқ ғылыми еңбектер жазды. Ғалымның тағы бір ерекшелігі - жасөспірімдерге арналған газет, журналдардан бастап, ұлттық басылымдардың барлығында дерлік қазақ жерінде ашылып жатқан ғылыми жаңалықтардың мән-маңызын қарапайым стильде түсіндіру арқылы халықтың сана-сезімін оята білді. Осындай мақалаларын оқыған жұрт ғалымға баспасөз бетінде ашық хаттар жазған. Ғалым өз оқырмандарымен үнемі байланыста болды. Өйткені, ғалым үшін оның жасап жатқан еңбегінің нәтижесін көруі, оны халықтың қолдауы - ең басты мақсаты еді.

«Білімге талпынған жастарға өзінің туып-өскен жерін, оның тау тасын, орман тоғайларын, жаратылыс байлығын, тарихи ескерткіштерін зерттеп білу – аса ардақты істің бірі. Ондай зерттеу жұмысын жүргізу үшін Қазақстан өлкесі іздесе табылмайтын, тамаша зерттеу ісінің қоймасы болып саналады», - (4) деп ғалым мектеп оқушыларын өз туған өлкесіндегі тарихи ескерткіштерді, тарихи жазуларды іздеуге, оларды сақтауға шақырады. Осы арқылы жас ұрпақты зерттеушілікке баулиды.

Ғұлама ғалымның жан-жақты зерттеушілік қырлары бүгінгі жас ғалымдар үшін үлгі-өнеге. Бұл туралы белгілі академик, ғалым Р. Нұрғали айтқандай «Әлкей Марғұлан дарынының ерекше бір белгісі - зерттеу нысанасына қатысты бұрын айтылған, жазылған мәліметтерді мейлінше толық қамту, олардың хронологиясын сақтай отырып, тарихи тұрғыдан бағалап, келіспейтін даулы пікірлерге өз тұжырымын ұсыну» (5).

ҚР БҒМ ҒК Философия және саясаттану институтының директоры, ҚР ҰҒА академигі,

философия ғылымының докторы, профессор Әбдімәлік Нысанбаев: «Біздің ғылымда жетекші ғылыми тұлға зерттелуге тиіс проблеманы таңдауда кемшіліктерге бой алдырып жатады. Я болмаса «ауырдың үстімен, жеңілдің астымен» дегендей, жарым-жартылай шешіліп қойған, маңызы шамалы, ғылыми құндылығы төмен мәселелерге босқа күш-жігерін, қайран уақытын зая кетіреді. Сондықтан проблема таңдауда қателік жібермеу керек. Біздегі ғылыми зерттеулерде көбіне баяндау басым болып жатады. Батыс елдеріндегідей баяндаудан гөрі компаративистік (салыстырмалы), герменевтикалық әдісті кеңірек қолдануға ұмтылуымыз керек. Мәселен, «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша шығып жатқан ұлы Абайдың «Қырық бес қара сөзін» немесе Шәкәрімнің сырлы шығармаларын герменевтикалық талдау жағы бізге жетіспейді. Баяғыда әл-Фарабидің, әл-Ғазалидің герменевтикасы батысқа жеткен. Қазақта да герменевтикалық талдау болған. Герменевтикалық талдау дегеніміз – өлең немесе этикалық формадағы туындыда, мифологияның мәтінінде тұнып жатқан философиялық, дүниетанымдық, құндылықтық, рухани ой-пікір інжу-маржандарының мәні мен мазмұнын ашып көрсету деген сөз» (6). Ә.Нысанбаев қазіргі ғылыми-зерттеулеріміздің жетіспей жатқан жақтарын тілге тиек ете отырып, оқу процесі мен өндіріс арасындағы сабақтастықты жетілдіріп, бәсекеге қабілетті болуымыз үшін ғылымды жетекші орынға шығару қажеттігіне баса назар аударады.

Осы орайда бірнеше ғылым саласын тұтастай алып зерттеген, оларға энциклопедиялық біліммен терең теориялық талдаулар жасаған Әлкей Марғұланның ғылыми мектебі - бүгінгі жас ғалымдар үшін мол рухани қазына.

Ғалым сөзімен айтқанда «Бар қазына-халықта. Ғылымның басты мақсаты – сол қазынаны халықтың өз кәдесіне жарату» (7).

Ғалым сөзімен айтқанда «Бар қазына-халықта. Ғылымның басты мақсаты – сол қазынаны халықтың өз кәдесіне жарату» (7).

1. «Лениншіл жас» газеті, 1969, 8 сәуір
2. «Білім және еңбек» журналы, 1984, №4
3. «Социалистік Қазақстан» газеті, 1974ж., 9 мамыр
4. «Егемен Қазақстан» газеті, 2004ж., 7 шілде
5. «Алаш айнасы» газеті, 2010ж.,
6. «Білім және еңбек» журналы, 1961, № 8.
7. «Білім және еңбек» журналы, 1984, №4

